

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І
СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Кафедра східної і слов'янської філології

СИЛАБУС

вибіркової навчальної дисципліни

«Класична арабська лексикографія»

Спеціальність: В11 (035) Філологія

Спеціалізація: В11 060. (035.060) Східні мови та літератури (переклад включно), перша – арабська

Освітня програма: Арабська мова і література та переклад, друга східна мова, західноєвропейська мова

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Кафедра	кафедра східної і слов'янської філології
Факультет	факультет східної і слов'янської філології
Викладач	Рибалкін Валерій Сергійович
Статус дисципліни	вибіркова дисципліна професійної і практичної підготовки
Семестр	III курс, VI семестр
Обсяг дисципліни, кредити ЄКТС, загальна кількість годин	3 кредити ЄКТС / 90 годин
Мова викладання	українська / арабська
Коротка анотація дисципліни <i>(Що я вивчатиму?)</i>	<p>У 17-18 ст. працями голандської школи були закладені підвалини граматичного та лексикологічного вивчення арабської мови. Вони відчутно позначені впливом арабської мовознавчої, зокрема лексикографічної традиції. Перші наукові проекти, що принесли сходознавству світову славу й міжнародне визнання, були пов'язані з арабськими текстами джерелознавчого й аналітичного характеру, які неможливо було адекватно витлумачити без відповідних словників.</p> <p>У спецкурсі вивчатиметься картина формування та розвитку арабської національної традиції в галузі опису лексики та укладання словників, буде показано генетичну спадкоємність методів вивчення мовних фактів на матеріалі величезного корпусу оригінальних середньовічних джерел - від першого словника "Книга 'Айна" ал-Халіла ібн Ахмада (719-791) до лексикологічної енциклопедії "Світильник мовознавчих наук" ас-Суйуті (пом.1505). Подано аналіз базисних концепцій традиційного арабського словникарства, теоретичних засад лексикографії та практичного інструментарію їх утілення у словниках різноманітних типів. Вперше в коментованому авторському витлумаченні подаються ключові фрагменти з оригінальних трактатів видатних арабських лексикологів та лексикографів: ал-Халіла, ал-Джавгарі, Ібн Фариса, А.Ф.Шидйака та ін. Насамкінець пропонується аналітичний огляд сучасних арабських словників – як автохтонних тлумачних, так і дво/багато/мовних, у тому числі розміщених у мережі Інтернету.</p>
Мета вивчення дисципліни <i>(Чому це цікаво й потрібно вивчати?)</i>	Метою курсу є ознайомлення студентів із основними етапами формування арабської традиції словникарства, із працями провідних арабських лексикографів. Навчити студентів розбиратися в суті підходів до аранжування лексики, основні принципи її групування та впорядкування; аналізувати і критично зіставляти підходи арабських і зарубіжних лексикографів в царині лексикографічної теорії та практики; адекватно оцінювати методи, системи та структуру аранжування словників різних класів і типів.
Результати навчання <i>(Чому я навчуся на цій дисципліні?)</i>	<p>У результаті вивчення цього курсу студент повинен знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • етапи формування арабської традиції словникарства; • принципи організації й проведення комплексних теоретичних і експериментальних досліджень в філології та перекладознавстві з урахуванням відомих лексикографічних ресурсів, відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій. <p><i>вміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • на постійній та регулярній основі самостійно знаходити та критично оцінювати потрібний тип словника для конкретної дослідницької та прикладної роботи. • визначати тип лексикографічної праці, який оптимально

	<p>відповідає меті власного наукового пошуку, адаптуватися до нових умов і ситуацій шляхом підбору належного типу словника.</p> <ul style="list-style-type: none"> • вміти користуватися словниками усіх типів та видів упорядкування (аранжування).
<p>Компетентності (Яку сукупну користь я отримаю від вивчення цієї дисципліни?)</p>	<p>У результаті вивчення цього курсу студент повинен знати: етапи формування арабської традиції словникарства; принципи організації й проведення комплексних теоретичних і експериментальних досліджень в філології та перекладознавстві з урахуванням відомих лексикографічних ресурсів, відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій.</p> <p>вміти:</p> <p>на постійній та регулярній основі самостійно знаходити та критично оцінювати потрібний тип словника для конкретної дослідницької та прикладної роботи.</p> <p>визначати тип лексикографічної праці, який оптимально відповідає меті власного наукового пошуку, адаптуватися до нових умов і ситуацій шляхом підбору належного типу словника.</p> <ul style="list-style-type: none"> – вміти користуватися словниками усіх типів та видів упорядкування (аранжування).
<p>Види занять і їхній розподіл за годинами</p>	<p>Лекції – 20 год. Практичні заняття – 10 год. Самостійна робота – 60 год.</p>
<p>Тематика навчальної дисципліни</p>	<p>Змістовий модуль 1. Біля витоків арабської лексикографічної традиції.</p> <p>Тема 1. Вступ: Місце лексикографії у структурі автохтонних арабських дисциплін. Типологія принципів відбору й упорядкування лексичного матеріалу лексикографічних праць з неформальними принципами впорядкування. Лексико-семантичний, або тематичний, принцип (ЛСП) класифікації лексики.</p> <p>Тема 2. Глосарії незвичайної лексики в Корані (<i>zarīb al-kur'an</i>). Глосарії незвичайної лексики хадисів (<i>zarīb al-hadīc</i>). Глосарії діалектної лексики Корану (<i>lugat al-kur'an</i>). Словники діалектної лексики племен (<i>lugat al-kaba'il</i>). Глосарії запозиченої лексики (<i>mu'arrab</i> і <i>дахиль</i>). Глосарії лексики, пов'язаної з людиною і навколишніми реаліями. Глосарії рідкісних словоформ (<i>навадір</i>). Словники-"антології" ЛСП узагальнюючого типу.</p> <p>Тема 3. Аналітично-морфологічний принцип (АМП) систематизації лексики (принцип парадигматичної класифікації). Словники дієслівних форм (<i>кутуб ал-'аф'ал</i>). Глосарії масдарів (<i>кутуб ал-масадір</i>). Словники іменних форм (<i>кутуб ал-'асма</i>). Словники АМП узагальнюючого типу (<i>кутуб ал-'абнійа</i>).</p> <p>Змістовий модуль 2. Класичні словники.</p> <p>Тема 4. Аранжування лексики з урахуванням її кореневої структури. Ал-Халіл ібн Ахмад і "Кітаб ал-'Айн". Передмова до "Кітаб ал-'Айн" - перший мовознавчий трактат в АЛТ, що зберігся до наших часів. Іншомовні переклади передмови до "Кітаб ал-'Айн".</p> <p>Тема 5. Фонетико-пермутативний принцип (ФПП) розміщення лексики в "Кітаб ал-'Айн". Подальші словники, складені за ФПП.</p> <p>Тема 6. Вплив ФПП на лексикографічну традицію: розвиток принципів розміщення лексики з урахуванням її кореневої структури. Алфавітно-пермутативний принцип (АПП). "Джамгара" Ібн Дурейда. Експерименти Ібн Фариса: алфавітно-кільцевий принцип (АКП).</p> <p>Тема 7. Римовий принцип (РП). Ал-Банданіджі, лексиколог ал-Фарабі, ал-Джавгарі. Ас-Сихах" та інші словники РП аранжування.</p> <p>Змістовий модуль 3. Алфавітні принципи та словникова стаття.</p> <p>Тема 8. Неповні алфавітні принципи (НАП). Повний алфавітний принцип (ПАП). Словникова стаття в класичному арабському тлумачному словнику; розташування у ній кореневих дериватів. Фонетична та граматична характеристика слова</p> <p>Тема 9. Лексико-семантичне тлумачення слова. Словникові позначки (<i>луга</i>, <i>'ібдаль</i>, <i>муста'маль</i>, <i>мухмаль</i>, <i>маклуб/-калб</i>). <i>Му'арраб</i> і <i>дахиль</i>, специфіка трактування перських запозичень. Скорочені літерні позначки та ілюстрації.</p> <p>Тема 10. (Заключна). Класичні арабські словники й сучасна лексикографічна практика. Огляд сучасних тлумачних арабських словників. Аналіз двомовних та багатомовних загальних та спеціалізованих словників (фахова термінологія). Лексикографічні ресурси Інтернету (Катарський проєкт тощо).</p>
<p>Політика оцінювання (розподіл балів і критерії)</p>	<p>1. Методи <i>семестрового</i> контролю – максимальна кількість балів за роботу на практичних заняттях протягом семестру дорівнює 50.</p> <p>Оцінювання здійснюється під час усіх видів навчальних занять і за результатами самостійної роботи. Під час практично занять оцінюється усна відповідь, виконання практичних завдань, презентація проєктів для</p>

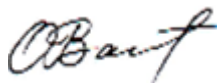
	<p>самостійного опрацювання. Застосовуються такі методи контролю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – методи усного контролю: індивідуальне опитування за теоретичним матеріалом, підготовлена доповідь, коротке повідомлення; – методи письмового контролю: експрес-контроль, тестові завдання. <p>2. Методи проміжного контролю – відбуваються у березні, коли викладач вираховує середнє значення балів за аудиторну й самостійну роботу студента з округленням до десятої частки числа.</p> <p>3. Модульна контрольна робота – максимум 50 балів за всю МКР, якщо передбачено підсумковий контроль у формі заліку. МКР виконується й оцінюється після завершення модулю, зміст МКР регламентується на засіданні кафедри.</p> <p>4. Методи підсумкового контролю – залік.</p> <p>5. Особливості організації навчального процесу, оцінювання всіх видів роботи, проведення МКР, семестрового, проміжного і підсумкового семестрового контролю за дистанційною формою навчання регламентується положенням про Порядок проведення семестрового контролю в дистанційному режимі з використанням ІТ-технологій з усіх навчальних дисциплін¹.</p>
<p>Передумови вивчення дисципліни</p>	<p><i>Успішне опанування курсів «Арабська мова», «Практична граматики арабської мови», «Вступ до арабської філології», «Лексикологія арабської мови».</i></p> <p><i>Знання теоретичних основ курсів «Основи загального мовознавства».</i></p>
<p>Навчально-методичне й інформаційне забезпечення</p>	<p>Основна (базова):</p> <p>Рыбалкин, В.С. (1990). <i>Арабская лексикографическая традиция</i>. Київ: «Наукова думка».</p> <p>Рибалкін В.С. (1993). Класична, арабська лексикографія (VIII-XIII ст.). Східний світ. №2. С.65-73.</p> <p>Рибалкін. В. С. (2000). <i>Арабська лінгвістична традиція: класичні концепції та їх сучасна інтерпретація</i>. НАН України, Інститут сходознавства ім. Кримського.</p> <p>Рыбалкин, В.С. (2003). <i>Классическое арабское языкознание</i>. Київ: СтилоС.</p> <p>Рыбалкин, В.С. (1994). <i>Классические арабские словари</i>. Київ.</p> <p>Рыбалкин, В.С. (1994). <i>Ранние арабские словари</i>. Київ.</p> <p>Халидов, А.Б. (1987). <i>Словари Исхака ал-Фараби и Махмуда ал-Кашгару (из истории лексикографии в Средней Азии X-XI вв.)</i>. ПП и ПИКНВ. Ч.IV.</p> <p>Baalbaki, Ramzi. (2014). <i>The Arabic Lexicographical Tradition: From the 2nd/8th to the 12th/18th Century</i>. Leiden: Brill.</p> <p>Bakr, S.Y. (1970). <i>Dirāsāt muqārana fī -l-mu‘ārab al-‘arabī</i>. Bayrūt.</p> <p>Darwīš, 'A.A.F. (1956). <i>Al-Ma‘āgim al-‘arabīya ma‘a ‘i‘tinā’ hāṣṣ bi-mu‘ārab al-‘ayn li-l-Ḥalīl ibn Ahmad</i>. Al-Qāhira.</p> <p>Haywood, J.A. (1960, 1968). <i>Arabic lexicography: Its history and its place in the general history of lexicography</i>. Leiden: Brill.</p> <p>Kopf, L. (1976). <i>Studies in Arabic and Hebrew Lexicography</i>. Jerusalem.</p> <p>Naṣṣār, H. (1956). <i>Al-Mu‘ārab al-‘arabī – naṣ‘atu-hu wa-taḥawwuru-hu</i>. Ǧ.1-2. Al-Qāhira. Ṭab‘a 2: Al-Qāhira.</p> <p>Sezgin, F. (1982). <i>Geschichte des arabischen Schrifttums</i>. Bd VIII: Lexikographie bis ca. 430 H.; Leiden: Brill.</p> <p>‘Umar, A.M. (1982). <i>Al-Baḥṣ al-luḡawī ‘inda -l-‘arab</i>. Ṭab‘a 4. Al-Qāhira.</p> <p>Wild, S. (1965). <i>Das Kitāb al-‘ain und die arabischen Lexikographie</i>. Ph.D.Diss. München-Wiesbaden.</p> <p>Wild, S. (1968). <i>Das Kitāb al-ǧīm des Abū ‘Amr aš-Šaibānī. Ein Beitrag zur arabischen Lexikographie</i>. Inaug. Diss. München.</p> <p>Versteegh, K. (1997). <i>The Arabic Linguistic Tradition</i>. New York: Routledge.</p> <p>Додаткова:</p> <p>Белова, А.Г. (1992). <i>Рец. на кн.: В.С. Рыбалкин. Арабская лексикографическая традиция</i>. Киев, «Наукова думка».</p> <p>Гаркавец, А.Н. (2019). <i>Китаб-и Маджму’-и Тарджуман-и Турки ва ‘Аджали ва Мугали ва Фарси. «Сводная книга переводчика по-тюркски, и по-персидски, и по-монгольски, и на фарси» Халила бин Мухаммада бин Йусуфа ал-Кунави</i>. При участии О. О. Туякбаева. Алматы: Баур.</p> <p>Зарине-заде, Г.Г. (1965). Сравнение "Сихах ал-арабиййа" и "Сихах ал-фурс". <i>СЯ</i> 2(2): С.557-567.</p> <p>Рыбалкин, В.С. (1985). Принципы построения средневековых арабских толковых словарей. <i>Проблемы изучения письменности и памятников культуры народов Востока</i>. Москва: «Наука».</p> <p>Рыбалкин, В.С. (1987). Персидские заимствования в словаре Абу Насра Исмаила ал-Джаухари "Тадж ал-луга ва-Сихах ал-‘арабиййа". <i>Ирано-афразийские языковые контакты</i>. С.133-138.</p> <p>Рыбалкин, В.С. (1978-1979). Предисловие словаря ал-Халила "Kitāb al-‘Ayn". Исследование, перевод, комментарий. <i>Письменные памятники Востока. Историко-филологические исследования</i>. Ежегодник. С.108-122.</p> <p>Тематичний ілюстрований арабсько-російсько-англійсько-український</p>

¹ <http://surl.li/cxvmy>

	<p>словник «Аль-Халіль». (2007). Під ред. В.С. Рибалкіна. Київ: Центр арабо-мусульманської цивілізації ім. аль-Халіля ібн Ахмада, Ġālī, (Ghali) W.R. (1971). <i>Al-Mu'ğamāt al-'arabīya: bibliogrāfiya šāmila mašrūha. Al-Qāhira. (English preface; English title: Arabic dictionaries - a comprehensive annotated bibliography).</i></p> <p>Darwīš, 'A.A.F. (1967). <i>Kitāb al-'ayn: 'awwal mu'ğam fī -l-luġa al-'arabīya li-l-Ĥalīl ibn Ahmad al-Farāhīdī. I. Taḥqīq wa-murāġa'a. Baġdād.</i></p> <p>Guillaume, A. (1965). <i>Hebrew and Arabic Lexicography: A Comparative Study.</i> Leiden.</p> <p>Rodriguiz, D.C. (1966). <i>Ibn Sida de Murcia, el Mayor Lexicografo de al-Andalus.</i> Granada: Universite de Granada.</p> <p>Rybalkin, Valeriy S. (2007). <i>The Linguistic Legacy of al-Halil ibn Ahmad Arabowie.</i> Islam. Świat / pod redakcja Marka M.Dziekana i Izabeli Kończak. Łódź: Ibidem., S.25-43.</p> <p>Wild, S. (1962). <i>Neues zur ältesten arabischen Lexikographie.</i> ZDMG 112(N.F. # 37): 291-298.</p> <p>Інформаційні ресурси в Інтернеті</p> <ul style="list-style-type: none"> - http://www.nbuv.gov.ua/node/422 - Телеканал «аль-Джазіра» News Today's latest from Al Jazeera - Портал новин أخبار أوكراينا بالعربية أخبار أوكراينا (arab.com.ua) - Електронна версія газети «аш-Шарк аль-Аусат» الشرق الأوسط أخبار دولية وعربية (aawsat.com) - Бібліотека арабської літератури Library of Arabic Literature - Журнал арабської літератури أخبار أوكراينا بالعربية أخبار أوكراينا (arab.com.ua) - أكبر متجر إلكتروني للمحتوى العربي. nwf.com. (neelwafurat.com)
<p>Форми і способи поточного та семестрового контролю</p>	<p><i>Семестрове оцінювання:</i> аудиторна робота, самостійна робота, МКР.</p> <p><i>Підсумкове оцінювання:</i> залік.</p> <p><i>Умови допуску до заліку:</i> наявність відповідей на практичних заняттях, МКР, виконання усіх запланованих видів аудиторної і позааудиторної навчальної роботи.</p>

Затверджено на засіданні кафедри східної і слов'янської філології, протокол № 15 від «15» квітня 2025 р.

Завідувач кафедри

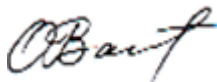
(підпис)

Валігура О. Р.

(ім'я, прізвище)

Перезатверджено на засіданні кафедри східної і слов'янської філології, протокол № 11 від «27» квітня 2026 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

Валігура О. Р.

(ім'я, прізвище)